

Het edel kind van Napoleon

7

Schrijvers als Ernest Claes en Hendrik Conscience, waarvan de boeken een schitterende weerspiegeling zijn van onze volksaard, hebben vanzelfsprekend een bijzondere aandacht verleend aan de figuur van de liedjeszanger, die tot vóór enige tientallen jaren de markten en kermessen opluisterde. In *De Boerenkrijg* voerde Conscience zulk een marktzanger ten tonele. Hij liet Jantje van Lier het lied vertolken van de wrede dingen, die te Parijs tijdens de bloedige omwentelingen waren geschied en wisselde af met een pittige, quasi recht uit de volksmond opgetekende kommentaar¹. Het was zeker geen toeval dat Conscience als voorbeeld een marktlied nam met historisch aspekt. Zulke liederen waren inderdaad meer populair dan die van alle andere categorieën. Ook Ernest Claes heeft zijn keuze volledig aan die populariteit aangepast, toen hij in *De Witte*² de uitmuntende schildering bracht van de liedjeszanger op de jaarmarkt te Averbode en hem aldaar, eveneens met echt-volkse kommentaar, het lied deed vertolken van *Het Edel Kind van Napoleon de Grote*.

Wij hebben dat lied reeds aan een beperkt onderzoek onderworpen³. Inmiddels waren wij evenwel in de gelegenheid, er andermaal een paar versies van op te tekenen en daarbij enige interessante konstataaties te maken, zodat het de moeite loont dit volkslied van meer nabij te bekijken.

Wij verwijzen vooreerst naar de studie over *Vlaamse Negentiende eeuwse liederen met sociale inslag*, gepubliceerd door J. Kuypers in de *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*⁴, waaruit ondubbelzinnig blijkt, dat uit alle eeuwen liederen met politieke en sociale inslag tot ons zijn gekomen: van het rauwe Kerelslied tot de talrijke liedjes over de Brabantse Omwenteling, de Boerenkrijg, Napoleon. De auteur van die merkwaardige studie wijst erop, dat onze volkszangers het in die troebele tijden van roering en kentering niet altijd gemakkelijk hadden. „Ofwel gingen zij met de nieuwe meesters en de wisselende openbare mening mee, ofwel roeiden zij tegen de stroom op. Vaak moesten zij verbranden wat zij daags te voren aanbaden”.

En dit was ook het geval met Napoleon, wiens figuur op de volksverbeelding zulke diepe indruk heeft gemaakt 'Pro en Contra,

zegt J. Kuypers, „tot in de wolken verheven. Na zijn val verdoemd”.

J. Sadones, geboren te Oprakel, die te Geraardsbergen woonde, heeft heel wat zulke politieke liederen gezongen. Zag men hem en zijn kollega's aanvankelijk Napoleon huldigen als de behoeder van de vrede, dan zou men hen later de ezelsstamp zien geven en de gevallen held schandvlekken. Toen zong Sadones inderdaad:

*Om dezen zegeprael waeren veel lieden bly,
Maer bovenveel ons braef Geersbergsche
burgery.*

Hij was in die dagen fel verbitterd, want zijn oudste zoon was voor de legerdienst opgeëist, zoals blijkt uit Sadones' *De Belgen te Waterloo*. Maar zijn liederen bleven nog lange jaren op het platteland voortbestaan, zodat wij mogen zeggen, dat de haat tegen Napoleon wel diepe wortels geschoten had. Zelfs de kinderen dreven de spot met de gevallen veldheer:

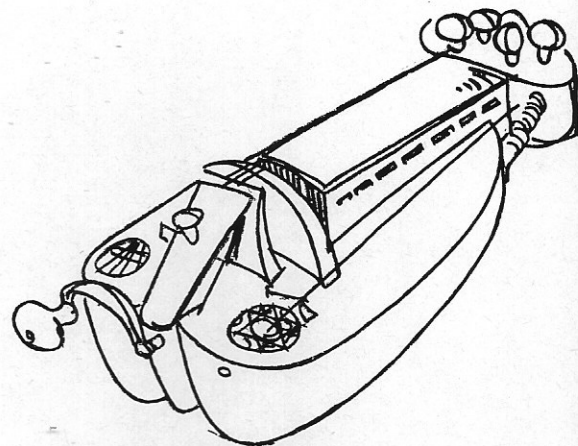
*Napoleon zat in 't kiekenkot
Hou zee!
En de kiekens kakten op zijnen kop
Hou zee!
Al is ons prinsje nog zoo klein,
Oranje zal toch boven zijn.
Vivat Oranje! Hou zee!⁵*

Het klaaglied van de zoon vóór het graf van zijn vader op Sint-Helena noemt Kuypers „een transpositie van zuiver allooi, in de volkstoont, van de romantische graf- en tranenpoëzie, waaraan de naam van Rhijnvis Feith verbonden blijft. Taalkundig minder fout, maar ietwat nuchter zonder het barokke siersel dat ons verrukt, is de Hollandse versie van 1821, die Wouters en Moormann afgedrukt hebben”⁶.

Amand de Lattin⁷ heeft erop gewezen, dat er over Napoleon ook andere liederen gekend waren. Zo ontstond bij de verbanning naar Sint-Helena het volgende:

*Napoleon waar zijt gij gebleven?
Napoleon, waar is uwen tijd?
Eertijds waart gij keizer van Rome
Daar gij nu op een eiland zijt.*

Napoleon zelf laat dan zijn weeklacht horen:

*Waar zijn al mijn brave soldaten?
Waar is Marie Louise en mijn kind?
Waterloo zal ik altijd onthouden,
als ik denk aan dien droeven dag
helaas, ik verloor er den slag.
Ik riep altijd: komt over, gij Belgen.
Komt nader, en reikt mij de hand.
Had ik u, ik zou 't al verdelfgen,
'k En was niet bevreesd voor Engeland.*

Maar... de dappere Belgen kwamen niet over! Napoleon konstateert het met bitterheid:

*Maar het roepen kon niet baten,
Wij verloren daar hand voor hand,
Moesten het al laten in brand.*

En dus zou hij maar afscheid nemen:

*Ik zeg: adieu, Frankrijk, hoog geprezen,
adieu aan mijn beste vrienden
aan mijn vrouw' en mijn zoon,
ik zeg adieu aan mijn brave soldaten
die met mij gingen naar 't slagveld:
ja, ik moet u voor eeuwig verlaten:
Dit gedacht 't bloed in mijn aders ontstelt.
Napoleon moet scheiden van 't leven
ach voor mij, wat rampvollen dag.*

Een ander liedje brengt volgende variante van dit weemoedig afscheid:

*Adieu dan Weenen en mijn vaders woon
Adieu Rus en Engeland schoon
adieu in 't generael
Spagnien en Portugael
en vrienden al te mael.*

En bij het definitief afscheid, namelijk toen Napoleon op 6 mei 1821 op St.-Helena stierf, verkondigde de straatzanger:

*Komt luistert wat 'k voor u verzon,
't Is het sterven van Napoleon,
den held die door het vier
vlammen en mortier,
de wereld deed beven;
die veel jongheid heeft ter dood geleid,
is ook gestorven en naar d'eeuwigheid,
op het eiland Sint-Helena
moest hij van 't leven scheen,
bijna gansch alleen.*

Zelfs nog menig jaar nadien velde een zanger over hem het ongenadig vonnis:

Uit 'Brugse volkstypen' van Emile Renders.
(Desclée-De Brouwer, 1956)

*Sprak zijnen zoon met d'ogen vol getraan,
Gij hebt zo vele landen overwonnen,
Waarom moest gij de wereld toch afgaan.*

*Geheel Europa moest voor uw wapens beven,
Door 't gal en dal van uwe grof kanon,
Kostet gij 't mensdom niet doen in vreugde
leven,
Vader staat op, men vraagt u wederom.*

*Maar al zijn klachten konden hem niet baten,
Verliet Sint Helena met een droef gemoed,
Men zag de tranen vloeien al van de soldaten,
Daarmee steld' hij de eerste voet aan boord.*

*Napoleon gij hebt veel menschenbloed
vergoten,
en daarom is nu de hemel voor u gesloten.*

Laten wij dus eerst (met weglating van de nochtans zo pittige kommentaar) de tekst meedelen, zoals Claes hem heeft opgetekend :

*Die kleine zoon van Napoleon de Grote,
Die sprak zijn moeder eens met droefheid aan,
Gij moogt uw kind zijn enige bede niet
verstoten,
Of ik zal van verdriet het graf ingaan.*

*Ik wil gaan zoeken naar het lichaam
van mijn vader,
Och moeder lief, en geef mij dat konsent,
Want al het bloed verstijft mij in die aderen,
Ik zal niet eer gerust zijn of kontent.*

*Die Keizerin zij sprak met zoete woorden,
Kind spreek daarvan uwen grootvader aan,
Gij weet een kind moet onderdanig wezen,
Aan zijn ouders gelijk ik heb gedaan.*

*De jongeling zijn hart dat was bevangen,
Viel zijne Moeder als een kind te voet,
Hij openbaarde, ik zou niet veel verlangen,
Als Bonapart aan mijnen wil voldoet.*

*Dat edel kind begost te voejageren,
Naar Sint Helena heeft hij zich gewend,
Hij kwam zich aan dat graf te presenteren,
Onder enen boom stond hij met veel
droefheid.*

*Daar heeft hij met een luider stemme
geroepen,
Verschuift de steen en laat mij niet alleen,
'k Ben keizers zoon en doe ja die kist
maar open,
Ik wil bij mijnen waren vader zijn.*

Napoleon hoe ligt gij hier verslonden,

*Adieu, riep hij, waren vader geprezen,
Adieu, riep hij, eer ik van hier afscheid,
Dat groot verlies zal kosten mijn jong leven,
Want heel Europa is in mij verstoord.*

Jan Bols heeft dit lied te Mechelen opgetekend onder de titel *De Zoon van Napoleon den Groote bezocht zijns vaders graf te Sint-Helena*⁹. De strofenindeling van het lied bij Bols verschilt van deze bij Claes. Bij Claes bestaat het lied uit tien strofen van vier regels elk, waarbij de laatste twee verzen telkens als refrein worden herhaald. Bols daarentegen, geeft vier strofen van acht regels. De 3e en 4e bij Claes ontbreken bij Bols, namelijk daar waar het antwoord van de Keizerin in voorkomt op de vraag van haar zoon, om het graf van zijn vader te mogen opzoeken, en daar waar de reactie van de jongeling wordt weergegeven. Ook in de verdere tekst komen afwijkingen voor¹⁰. Kijken wij even naar de laatste strofen. Deze luiden bij Bols :

*Men zag die tranen vloeien der soldaten
'Adieu !' riep hij, 'eer ik van U wegga(an) !'
'Adieu !' riep hij, 'mijn vader weerd geprezen !'
Toen stelde hij den eersten voet aan boord
'Dat groot verlies zal kosten mijn jonk leven,
Want al het volk dat is op mij gestoord !'*

Gaver dan de versies van Claes en die van Bols lijkt ons deze, die we nog in december 1956 konden optekenen bij Mevrouw Augusta B., op dat ogenblik 52 jaar oud en afkomstig uit Aarschot. Zij kent het lied zeer goed en leerde het destijds van haar vader, die het op zijn beurt van zijn ouders kende. Wij geven de tekst letterlijk weer zoals mevrouw B. hem voor ons zong :

Het lied van *Het Edel kind van Napoleon de Grote*⁸, is slechts een goede honderd jaar oud en was dus op het einde van vorige eeuw — toen Claes het leerde kennen — nog vrij algemeen in de volksmond. Het was nochtans niet op de jaarmarkt, dat Ernest Claes het voor de eerste keer hoorde. In één van zijn verhalen heeft hij geschreven — en hij heeft het ons nadien bevestigd — dat hij het op tienjarige leeftijd hoorde zingen door 'Guske de Schoenmaker', in feite August Janssens van Molenstede bij Diest. Deze was gehuwd met Claes' oudste zuster, Johanna, en in de verlovingsstijd en ook later, toen ze getrouwd waren en te Averbode woonden, zat de jonge Ernest veel bij hem thuis. Guske kon goed vertellen, geloofde rotsvast in heksen en spoken, las haast elke dag een 'les' in de Bijbel (al maakte hem dat niet katholieker) en het grootste plezier van Claes was, hem te doen zingen van 'Napoleon de Grote', lied dat op zijn gemoed een diepe indruk maakte. Zo heeft hij dat liedje geleerd (hij kent het nog !) en Guske heeft het hem nadien ook gedikteerd. In die tijd heeft Claes zich nooit afgevraagd, waar Guske dat liedje vandaan had. Hij was trouwens de enige te Averbode die het kende; hij vroeg evenmin naar de betekenis van sommige zinswendingen als 'door 't gal en dal van uw grof kanon'. Hij schreef het op, zoals Guske het hem voorzong. Dat 'De Witte' dat lied zou gehoord hebben op de Sint-Jansmarkt te Averbode, is vanzelfsprekend fantasie van de schrijver.

Den enigen zoon van Napoleon de Grote
 Sprak zijne moeder eens met vriendschap aan,
 Gij zult hier mijne smeking niet verstoten,
 Of ik zal wel van 't verdriet het graf ingaan.
 Ik wil gaan zoeken naar het lichaam
 van mijn vader
 Ach moeder lief, en geef mij dit konsent,
 Want al mijn bloed verstijft hier in mijn aderen
 En eer zal ik niet gerust zijn of kontent.

De keizerin die sprak met zoete woorden :
 Mijn kind, spreek daar eerst uw
 grootvader van,
 Gij weet, een kind moet onderdanig wezen
 Aan zijn ouders, gelijk ik heb gedaan.
 Die jongeling, zijn hart dat was bevangen,
 Viel zijne moeder als een kind te voet,
 Gij openbaart en ik zal met veel verlangen
 Als het ja maar aan uwen wil voldoet.

De jongeling begon te voyageren
 Te Sint Helena heeft hij zich bereid,
 Aan vaders graf kwam hij te presenteren
 Onder de treurboom met veel droefheid.
 Daar heeft hij met een luide stem geroepen
 Verschuift den steen en laat er mij niet alleen,
 Ik ben keizers zoon en breek de kist maar open
 Ik wil bij mijnen waren vader zijn.

Och vader-lief en hoe ligt gij hier vers'onden,
 Sprak zijnen zoon met zijn ogen vol getraan,
 Gij hebt zo menig landje overwonnen,
 Waarom zijde gij der de wereld afgegaan ?
 Geheel het mensdom dat moest voor u beven,
 Ja door uw zweerd en door uw groot kanon,
 Konde gij 't mensdom doen in vrede leven,
 Vader, sta op en keert u wederom.

Maar al zijn klachten konden hem niet baten,
 Hij verliet Sint Helena met zijn ogen vol
 getraan.
 Men zag die tranen vloeien der soldaten,
 Adieu, sprak hij, eer ik van hier weggaan.
 En adieu sprak hij, vader geprezen,
 Hij zette dan zijnen eersten voet aan boord,
 Dit groot verlies zal kosten mijn jonk leven,
 Gij ziet het volk en het is op mij gestoord.

Laten wij hier dan vermelden, dat het droevig
 wedervaren van deze 'enige zoon' nog in
 juni 1957 vertolkt werd door de eeuweling
 Emilie Verhaeghe, te Brugge, ter ere van
 Mgr. De Smedt, die deze dame bij haar eeuw-
 feest kwam gelukwensen.
 Haar dochter, mevr. Vercruysse uit Ieper,
 die zo vriendelijk was ons de tekst van dit
 lied, zoals de eeuweling het zong, toe te

zenden, legde er de nadruk op, dat zij het
 lied reeds als kind op die wijze door haar
 moeder had horen zingen. En die wijze is
 niets anders dan de Brabançonne, ons
 Nationaal lied !
 Ziehier letterlijk die tekst :

Den eenigen zoon van Napoleon de groote
 Sprak tot zijn Moeder met een open hert :
 Och lieve Moeder,
 wilt gij mijn bede niet verstooten,
 Hij riep : Moeder, ik lijde groote smert.
 't Is om te zien het lichaam van mijn vader
 Op mijn verzoek, Moeder geef mij consent.
 (3 maal)
 De edel lieden begaven zich op reize
 't Was om te zien het eiland Sint Eleen,
 Van op den zerk heeft hij luid geroepen :
 Verschuift den steen en laat mij hier alleen,
 Ontsluit het graf en doe de kist maar open,
 Dat ik mijn vaders weerdig lichaam zie.
 (3 maal)
 Napoleon hoe ligt gij hier begraven
 Sprak zijnen zoon al weenend aan het graf,
 Gij die hebt zoo vele vorsten neer geslagen
 Ach Vader waart gij nooit de wereld af.
 Ik ben uw zoon, kloekmoedig uit u gesproten,
 Om Uw wegen, vader, te volgen na.
 (3 maal)
 Napoleon ik zal mij nooit aan geen wapens
 verbergen
 Gelijk gij hebt gedaan tegen den vijand,
 Ik zal altijd voor uwe landen zorgen
 'k Heb Frankrijk en Belgenland met mij.
 Napoleon, Uw naam zal nooit vergeten,
 Zal hem doen pralen door mijn heerschappij.
 (3 maal)

'Uit Brugse volkstypen' van Emile Renders.

ons nog een andere haar bekende versie toe te vertrouwen, afkomstig van een bejaarde dame uit Sint-Andries, 'de schoonmoeder van een kleindochter van moeders kozijn' :

*Die kleinen zoon van Napoleon Degroote
Die sprak opeens zijn lieve Moeder aan
Gij mag uw kind zijn eenige bede niet
verstoten
Of ik zou van verdriet het graf ingaan.*

*Ik wil gaan zoeken naar 't lichaam van
mijn vader,
O Moeder lief, och geef mij dat konsent,
Want al het bloed verstijft steeds
in mijn aderen
Ik zal niet eerder gerust zijn of kontent.*

*De keizerin die sprak met zoete woorden
Mijn kind spreekt gij daar uw grootvader van,
Gij weet een kind moet onderdanig wezen
Aan zijn ouders dat heb ik ook gedaan.*

*De jongeling zijn hart die was bevangen
Hij viel zijn moeder daar als een kind te voet
En hij antwoordde ik zou niet veel verlangen
Als Bonapart maar aan mijn wil voldoet.*

*Dat edel kind begon te voyageren
Naar Sint-Hélène daar heeft hij zich gewend.
Hij kwam hem daar aan 't graf te presenteren
Onder een boom stond hij met vele droefheid.*

*Daar heeft hij met een luide stem geroepen,
Verschuift den steen en laat mij niet alleen,
Ik ben de keizers zoon, doet er zijn kist
maar open,
Ik wil bij mijnen waren Vader zijn.*

*Napoleon hoe ligt gij hier verslonden
Sprak zijnen zoon met zijn ogen vol getraan,
Gij hebt zoo vele landen overwonnen
En toch moest gij de wereld nog afgaan.*

*Ja gansch Europa moest voor je wapens
beven,
Door 't gal en dal voor uw grof kanon,
Haddet gij de menschen met ruste laten leven,
Vader sta op ik smeeke het u wederom.*

*Maar al zijn klachten konden tot niets meer
baten
Hij verliet St.-Hélène al met een droef
gemoed,*

*Men zag die tranen daar vloeien van de
soldaten
Al zoo zette hij zijn eersten voet aan boord.*

*Adieu riep hij, waren vader geprezen,
Adieu riep hij, voor ik van hier afscheid,
Dat groot verlies zal kosten mijn jong leven,
Want gansch Europa die is op mij verstoord.*

En wat zien wij nu ? Behoudens lichte wijzigingen in de tekst, en een meer onbeholpen, volkse spelling, is dit tweede lied bijna gelijkvormig aan de versie van Claes in *De Witte*. Ofwel hebben zich zodoende, na het ontstaan van dit volkslied, hieruit minstens twee takken gesplitst, waarvan wij de eerste o.m. terugvinden bij Bols en te Aarschot, en de tweede bij Claes en te St.-Andries, ofwel — en deze hypothese is wellicht gedurfd, maar niet a priori onmogelijk — heeft de versie uit *De Witte*, een boek dat op meer dan 100.000 exemplaren werd verspreid en dus in Vlaanderen zeker een grote invloed op het lezend volkspubliek heeft uitgeoefend, degenen die dat lied nog min of meer kenden zodanig beïnvloed, dat zij de versie van Claes in brede trekken hebben overgenomen. Het zou trouwens niet de eerste maal zijn, dat het zo door en door volkse werk van onze beste Vlaamse verteller het volksleven rechtstreeks heeft beïnvloed.

A. van Hageland
Blutsdelle 10, 1641 Aisemberg

- 1 A. Van Hageland : 'Hendrik Conscience en het Volksleven', Davidsfonds, Leuven, 1952, blz. 162-166.
- 2 Ernest Claes : 'De Witte', 76e druk. Wereldbibliotheek en Standaard Boekhandel, 1954, blz. 209-216.
- 3 A. Van Hageland : 'Ernest Claes en Wij', Davidsfonds, Leuven, 1959, blz. 186-191.
- 4 'Mededelingen', afl. 8-9-10, 1958, blz. 525-539.
- 5 Jan de Schuyter : 'Over Rolzangers en Rolzangersliederen', Antwerpen, 1944, blz. 56-57.
- 6 D. Wouters en Dr. J. Moorman : 'Het Straatlied', Amsterdam, 1933 en 1934.
- 7 Armand de Lattin : 'Het marktlied', Antwerpen, 1943, blz. 34-36.
- 8 Zie over dit lied 'Oostvlaamsche Zanten', jg. 8, nr. 1, januari 1933.
- 9 Jan Bols : 'Honderd oude Vlaamsche Liederen', Namen, 1897, blz. 153-155; nr. 62.
- 10 Wij verwijzen hier naar de studie (handschrift) van Paula Van Cauwenbergh over 'Folkloristische Motieven in het Letterkundig Werk van Ernest Claes', (thesis voor 2e licentiaat Germ. Filologie), 1948, blz. 226.

*Hij riep, ach Moeder, ik voel de dood al
aan mijn hert
Mijn lichaam beeft, mijn krachten zijn
ontzonken,
Nu moet ik ook mijn beloften laten varen
Die ik op mijn vaders graf heb gedaan.
En in de bloei van mijne jonge jaren
Vóór mijnen tijd het duister graf ingaan.
(3 maal)*

Zowel uit tekst als zangwijze blijkt, dat we hier voor een reeds duidelijke 'zersungen' versie staan, die evenwel van groot belang is voor de studie van de evolutie der volksliederen.
Mevr. Vercruyssen nam tevens het initiatief,